

Psychologie výchovy a vzdělávání

Sociální prostředí školy a školní třídy

Úvod

- **učení a chování žáků není pouze individuální záležitostí**
 - **je ovlivňováno mikrosociálním prostředím, v němž se žáci pohybují**
(prostředí konkrétní školy, konkrétního učitelského sboru, konkrétní školní třídy a konkrétní skupině vrstevníků s níž se žák či žákyně kamarádí, na jejíž mínění dá)
-
-

Praktické využití poznatků (rámeček)

- úspěšná práce v prostředí konkrétní školy, předpokládá nejméně tři relativně samostatné činnosti:
 - získat dostatečné **teoretické znalosti o sociálně-psychologických jevech**, které se ve školství vyskytují
 - **umět diagnostikovat** klima školní třídy, klima školy, příp. klima učitelského sboru
 - umět (na základě zjištěných skutečností) **navrhnout a provést vhodnou intervenci**, která by pomohla jak žákům, tak učitelům.
-
-

Terminologické otázky

experti užívají při popisu a rozboru sociálně-psychologických jevů ve škole různé termíny:

- **prostředí, klima, atmosféra, charakter, étos** (*celé školy, učitelského sboru, jedné třídy, výuky v dané třídě, komunikace v dané třídě*).
 - připojují i různé přívlastky (*edukační, učební, výukový, sociální, psychosociální, sociálně-psychologický, sociálně-emocionální atd.*)
 - v literatuře dnes existují v dané oblasti desítky termínů (více než 50)
-
-

Vývoj do současnosti

- rozlišuje sociálně-psychologické jevy ve škole podle rozsahu, **měnlivosti, délky trvání, obecnosti**. (Mareš, Lašek, 1990/91, Mareš, Křivohlavý, 1995):
 - **prostředí** je nejobecnější termín, *netýká se jenom aspektů sociálně-psychologických*.
 - termín **atmosféra** má poměrně úzký rozsah. *Vyjadřuje proměnlivost a krátké trvání*.
 - Termín **sociální klima** označuje jevy dlouhodobé. *Jsou typické pro danou třídu a daného učitele (školu, zaměstnance, žáky) po několik měsíců či let*.
-
-

Teoretické otázky

- Klima ve třídě nelze pochopit izolovaně od environmentálních, sociálně-psychologických, sociologických a kulturních souvislostí.
- Příklady různých taxonomií, které se snažily uspořádat do určitých hierarchických souvislostí:

Příklad 1 - Rozlišuje čtyři hierarchické úrovně dle Tagiuri (1968) a Anderson (1982)

1. ekologie

- charakteristika budovy, v níž se výuka odehrává

2. prostředí (milieu)

- charakteristiky učitelů (délka praxe, platové zařazení, ap.)
- žáků (věk, pohlaví, sociální status, ap.)

3. sociální systém (skupinové charakteristiky)

- vztahy mezi klíčovými účastníky
- sociální komunikace
- podíl na rozhodování
- příležitost k účasti na sociálním dění ve skupině

4. kultura

- hodnoty a hodnotové systémy, jež účastníci považují za významné
 - učitelova zaangažovanost na rozvoji žáků
 - důraz na kooperaci
 - důraz na činnosti související se školou
 - očekávání účastníků
 - jasnost a konzistentnost cílů
-
-

Příklad 2 – Sedm úrovní dle Knowles (1985)

1. podmínky klimatu

a) fyzikální prostředí

- *architektonické koncipování učebny a způsob jejího vybavení*

b) psychologické prostředí

- *vzájemné respektování účastníků*
- *spolupráce účastníků*
- *možnost vzájemného spolehnutí*
- *vzájemná podpora, pomoc*
- *otevřenost a autentičnost jednání*
- *potěšení a radost ze společenství*
- *humánnost, lidskost v jednání*

2. **zaangažovanost žáků na společné tvorbě plánů**

3. **zaangažování žáků na diagnostice vlastních potřeb**

4. **zaangažování žáků na definování cílů učení**

5. **zaangažování žáků na návrhu postupů při učení**

6. **pomoc žákům uskutečňovat navržený postup učení**

7. **zaangažovanost žáků na hodnocení průběhu a výsledků vlastního učení**

Teoretické úrovně uvažování

- Celkem nejméně pět teoretických úrovní:
 - První je **úroveň ekologická** a lidé jsou v ní přítomni spíše zprostředkovaně (prostředí školní budovy, učebny, laboratoře, studovny atd., tedy prostor, v nichž žáci a učitelé žijí část svého života, vyučují a učí se).
 - Druhá je **úroveň jedinců** (jednotlivých učitelů, jednotlivých žáků atp.).
 - Třetí je **úroveň malých sociálních skupin** (školní třídy ap.).
 - Čtvrtá je **úroveň větších sociálních skupin** (klíma školy).
 - Pátá je **úroveň velkých sociálních skupin**, např. úroveň školství dané země, zvláštností její kultury.
-
-

Typologie přístupů ke klimatu

- podle stupně školy
 - podle typu školy
 - podle koncepce výuky
 - podle zvláštností žáků
 - podle zvláštností učitelů
 - podle zvláštností vyučovacích předmětů
 - podle zvláštností prostředí, v němž se výuka odehrává
 - podle zvláštností komunikace, která zprostředkovává sociální kontakt
-
-

Současné přístupy ke zkoumání klimatu (1. část)

- **Sociometrický přístup.** Objektem studia je školní třída jako sociální skupina, nikoli učitel.
 - **Organizačně-sociologický přístup.** Objektem studia je školní třída jako organizační jednotka a učitel jako řídicí pracovník.
 - **Interakční přístup.** Objektem studia je školní třída a učitel. Zajímáme se o interakce mezi učitelem a žáky v průběhu vyučovací hodiny.
 - **Pedagogicko-psychologický přístup.** Objektem studia je školní třída a učitel. Zajímá nás spolupráce ve třídě, kooperativní učení v malých skupinách.
-
-

Současné přístupy ke zkoumání klimatu (2. část)

- **Školně-etnografický přístup.** Objektem studia je školní třída, učitelé a celý přirozený život školy.
 - **Vývojově psychologický přístup.** Objektem studia je žák jako osobnost a školní třída jako sociální prostředí, v němž se má osobnost rozvíjet.
 - **Sociálně-psychologický a environmentalistický přístup.** Objektem studia je školní třída chápaná jako prostředí pro učení, žáci dané třídy a vyučující, kteří v této třídě působí. (aktuální podoba klimatu, preferovaná podoba klimatu).
-
-

Metody zkoumání klimatu

- Pozorování
- Rozhovory
- Sociometrie
- Nominační techniky
- Posuzovací škály
- Dotazníky

Pozorování

- KATEGORIÁLNÍ SYSTÉMY
- DESKRIPTIVNÍ SYSTÉMY
- NARATIVNÍ SYSTÉMY
- TECHNOLOGICKÉ SYSTÉMY

Jednotky pozorování

- přirozené jednotky
 - jednotky chování
 - indukativní vs. deduktivní jednotky
 - přímo pozorovatelné vs. přímo nepozorovatelné
 - deskriptivní vs. hodnotící
 - jednotky založené na faktorové analýze
 - diskrétní vs. spojité
 - jednoduché nebo složité
 - situace jako jednotka
 - časová jednotka
 - akční jednotka
-
-

Možná využití dotazníku

- popis stavu klimatu v určité třídě z pohledu žáků
 - porovnání názoru žáků a učitelů na klima třídy
 - porovnání žákovského přání (CES-P) a přítomného, aktuálního stavu (CES-A)
 - zjišťování rozdílů mezi učiteli vyučujícími tutéž třídu
 - zjišťování rozdílů mezi tradičními a alternativními školami
 - zjišťování toho, jak klima ovlivňuje osobnost učitele a žáků, výchovně-vzdělávací výsledky
-
-

Dotazníky – příklad (CES)

Škály: učitelova pomoc, orientace žáků, vztahy mezi žáky, zájem o výuku, klid a pořádek, jasnost pravidel

Dotazník CES - forma A

(Classroom Environment Scale)

© Autoři: E.J. Trickett (Yale University), R.H. Moos (Stanford University) 1973, B.J. Fraser (Western Australian Institute of Technology) 1982

© Překlad a úprava: J. Lašek (Pedagogická fakulta VŠP v Hradci Králové), J. Mareš (Lékařská fakulta UK v Hradci Králové) 1988

Jméno žáka/žákyně:

Škola:

Třída:

Obec:

Učitel/učitelka:

Dnešní datum:

Nevyplňujte, dokud nedostanete pokyn!

1. Žáci z naší třídy vkládají do školní práce poměrně dost úsilí, energie.	Ano - Ne	
2. Žáci se v naší třídě navzájem dobře znají, vědí o sobě dost věcí.	Ano - Ne	
3. Tento učitel (tato učitelka) s námi málokdy diskutuje o věcech, v nichž bychom potřebovali poradit, pomoci.	Ano - Ne	I
4. V naší třídě věnují žáci více času debatování o mimoškolních věcech, než debatám o učivu a učení.	Ano - Ne	I

Dotazníky – příklad (ICEQ)

Škály: Personalizace, Participace, Nezávislost, Bádání, Diferenciace

Dotazník ICEQ

(Individualized Classroom Environment Questionnaire)

©Autoři : A. J. Rentoul, B.J. Fraser 1979

©Překlad a modifikace : Jiří Mareš a Jan Mareš 1995

třída: _____

identifikace: _____

chlapec - dívka

Návod k odpovídání:

Odpovídá se číselně, přidělováním bodů. *Nejde* tedy o známkování jako ve škole!

možné odpovědi

často	občas	těžko říci	málokdy	vůbec ne
5	4	3	2	1

-
1. Učitel se věnuje všem žákům, mluví se všemi z naší třídy.	1	2	3	4	5
2. Když se při hodině o něčem debatuje, žáci se nebojí říci svůj vlastní názor.	1	2	3	4	5
3. Je to učitel, kdo rozhoduje o tom, kde bude který žák sedět.	1	2	3	4	5
4. Když žáci naší třídy narazí na určitý problém, raději si přečtou řešení v učebnici, než aby hledali řešení sami, udělali si nějaký pokus.	1	2	3	4	5
5. Žáci rozdílné výkonnosti dostávají u nás rozdílně obtížné úkoly.	1	2	3	4	5